

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TRABZON'DA ÇARŞAF VE PEÇE YASAĞI

Burqa And Face Veil Ban In Trabzon In The First Years Of The Republic

Doç.Dr. Muzaffer BAŞKAYA

Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi / Türkçe ve Sosyal Bilgiler Bölümü, Trabzon/Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-4593-0979

ÖZET

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte ülkede, o zamana kadar görülenlerle karşılaştırılmayacak derecede sosyal ve kültürel, reformlar gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları, giriştikleri bu modernleşme hareketi içinde, kılık kıyafet meselesine özel bir önem göstermişlerdir. İmparatorluk yıllarına ve eskiye ait giyim kuşam kültürünün değiştirilmesi amacıyla 1925 yılında yasal bazı düzenlemeler yapılmıştır. Yine bu kapsamda medeni bir başlık olarak kabul edilen şapkanın giyilmesi amacıyla Şapka Kanunu çıkarılmıştır. Erkek kıyafeti ile ilgili yapılan düzenlemelere karşın kadın kıyafeti ile ilgili herhangi bir adım atılmamıştır. Fakat 1935 yılında yapılan CHP Kongresinde kadın kıyafeti, çarşaf ve peçe ile ilgili yapılan tartışmalar neticesinde her hangi bir karar alınmamasına karşın bilhassa taşrada CHP'li belediyeler tarafından çarşaf ve peçenin yasaklanmaya başladığı görülmüştür. Söz konusu yasağın gündeme geldiği yerlerden biri de Trabzon'dur. Bu çalışmada 1935 sonrasında bilhassa Üçüncü Umum Müfettişliğin kurulmasının ardından Trabzon Belediyesi tarafından uygulanmaya çalışılan peçe ve çarşaf yasağı konusu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çarşaf ve Peçe, Üçüncü Umumi Müfettişlik, Tahsin Uzer, Trabzon Belediyesi

ABSTRACT

With the proclamation of the Republic on October 29, 1923, social and cultural reforms incomparable with the ones seen before were carried out in the country. The founders of the Republic of Turkey, in this modernization movement, paid special attention to the issue of attire. In 1925, some legal arrangements were made in order to change the clothing culture of the imperial years and the past. Again, in this context, the Hat Law was enacted in order to wear the hat, which is accepted as a civil headgear. Despite the regulations regarding men's clothing, no steps were taken regarding women's clothing. However, in the 1935 CHP Congress, as a result of the discussions about women's clothing, burqa and veils, although no decision was taken, it was observed that the burqa and veil began to be banned by the CHP municipalities, especially in the countryside. Trabzon is one of the places where this ban is on the agenda. In this study, the issue of the veil and burqa ban, which was tried to be implemented by the Trabzon Municipality after the establishment of the Third General Inspectorate in 1935, was discussed.

Key Words: Burqa And Face Veil, Third Inspector General, Tahsin Uzer, Trabzon Municipality

1. GİRİŞ

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de kılık kıyafet konusunda bazı düzenlemeler yapılmıştır. Eskiye ait giyim-kuşam kültürünü değiştirerek çağdaş hale getirmek, kıyafette de modern dünya ile birlikte hareket etmek için 1925'ten itibaren 1934'lere kadar süren çalışmalara başlanmıştır. Bu dönemde erkekler için şapka giyilmesi, din adamlarının kıyafetlerinin düzenlenmesi kanunla belirlenirken kadınların çağdaş kıyafet giymeleri teşvik edilmiştir (Arıç, 2006: 153). Erkek kıyafeti ile ilgili yapılan yasal düzenlemelere karşın kadın kıyafeti konusunda herhangi bir yasal düzenleme yapılmamıştır. Fakat 1935 yılında toplanan CHP kongresinde tartışılan meselelerden biri de kadın kıyafeti meselesi olmuştur. Zira kongre sırasında Dilek Komisyonu'nun hazırladığı raporda peçe ve çarşaftan duyulan rahatsızlık yer almış, peçe ve çarşafı kaldırmak için izlenecek yollardan bahsedilmiştir. Bu noktada birçok kişi tarafından peçenin kanun ile yasak edilmesi fikri savunulmasına rağmen, "bütün komisyon ve parti hüküm kurumlarının kestirme bir hareketi ile yani hiçbir kanun yapmadan" konunun halledilmesine oybirliği ile karar verilmiştir (Alacı, 2016: 227). Neticede tartışma boyutunda kalan kadın kıyafeti meselesi ile ilgili olarak konunun kanun ile düzenlenmesine dair teklif oylama yapılmadan rafa kaldırılmıştır.

Kadın kıyafeti konusunun Ankara'da tartışılması, taşrada bazı gelişmeler yaşanmasına neden olmuştur. Bilhassa yerel bazda görev yapan bazı idareciler buldukları vilayetlerde kadın kıyafeti konusunu gündeme getirmiştir. Bu kapsamda kadınların çarşaf ve peçe takmasının önüne geçilmesi için belediyeler vasıtasıyla

harekete geçilmiştir. 1935 sonrasında Belediye Meclisleri, çarşaf ve peçenin yasaklanması yönünde kararlar almıştır.

Çarşaf ve peçenin yasaklandığı vilayetlerden biri de Trabzon'dur. Aslında Trabzon'da bu yasak 1935'den önce gündeme gelmiştir. Zira Şapka Kanunu'nun çıkmasından bir müddet sonra, Trabzon'da oldukça yaygın olarak kullanılan peçe konusunda bazı adımlar atılmış, Trabzonlu kadınların peçe giymeleri, 8 Aralık 1926'da, valilik kararıyla yasaklanmıştır (Çapa, 1996, 27). Karagöz Gazetesinin 11 Aralık 1926 tarihli nüshasında bu konu ile ilgili olarak şu bilgiler verilmektedir: (Karagöz Gazetesi, 11 Kanun-ı Evvel 1926).

Trabzon Valisi'nin peçeli kadınlar hakkındaki beyanamesini okuduktan sonra, inandım ki, medeniyet gemisini sade rüzgâra yelken açmakla yürütmek mümkün değil. Ara sıra böyle motor da takıp fayrab etmek lazım. Asıl kapdanlık burada! İş, yolcuların keyfine kalırsa gemi yürür mü? Artık Trabzon'da kadınlar peçe ile yüzlerini kapayub sokağa çıkmayacaklar. Tuhaf değil mi. Ben Trabzon hanımlarının peçeli gezdiklerini bu beyannâmeyi okuduktan sonra anladım. Çünkü Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa hatta Konya gibi yerlerde peçe o kadar görünmez ki, bu medeni şehirlerimizden geri kalmayan, uyanık ve ahali çok zeki Trabzon'da peçeli kadınlar bulunacağına ihtimal vermezdim.

Şunu belirtmek gerekir ki, 1926 yılında alınan bu karar tam anlamıyla uygulanmamıştır. Valiliğin aldığı bu karara rağmen kadınlar çarşaf ve peçe takmaya devam etmiş, bu durum şehir içinde her hangi bir soruna yol açmamıştır. Bu konuda asıl uygulama 1935 CHP Kurultayı ve doğuda Üçüncü Genel Müfettişliğin kurulmasıyla birlikte, ancak 10 yıl sonra gerçekleşmiştir.

2. TRABZON'DA ÇARŞAF VE PEÇE YASAĞI

1935 yılında Ankara'da toplanan CHP Kurultayı ve gerekse de kısa süre sonra Üçüncü Umumi Müfettişliğin kurulması gibi gelişmeler, 1926 yılında uygulamaya konulamayan çarşaf ve peçe yasağını tekrar gündeme getirmiştir. Daha önce rafa kaldırılmış olan bu meseleyi yani kadınların giyimi konusu böylece tekrar gündeme gelmiştir. Trabzon'da çarşaf ve peçe yasağının ilk kez dillendirildiği yer ise CHP İl Yönetim Kuruludur. Söz konusu kurul bir araya gelerek "*iptidai, insanlara mahsus olan peçe ve çarşafın Trabzon'da giyilmemesi etrafında lazım gelen tedbirlerin alınması*" hususu üzerinde görüşmüşlerdir (Halk Gazetesi, 17 Birinci Teşrin 1935). Bu arada yasağın bir an önce uygulanmasını isteyen dönemin Trabzon yerel basını, sık sık Anadolu'nun diğer vilayetlerinde uygulanan çarşaf ve peçe yasağını gündeme getirmiştir. Yasakla ilgili alt yapıyı kurmak ve yereldeki idarecileri bu konuda cesaretlendirmek maksadıyla gazete sütunlarına yansıyan bir yasak haberinde şu ifadeler kullanılmıştır (Halk Gazetesi, 7 İkinci Teşrin 1935).

Peçe ve Çarşaf Maraş'da Kalkıyor

Çarşaf ve peçeyi atmakta pek geri kalmış olan Maraş kadınlarına canlı bir örnek olmak üzere yerli 43 memur İlbaylıkta toplanarak en çok 15 gün içinde ailelerinin üzerindeki çarşaf ve yüzlerindeki peçeyi atarak medeni kılıkta Maraş kadınlarına örnek olmaya söz birliği etmişlerdir.

Not: çarşaf ve peçe işinde şehrimiz çok geri kalmıştır. He ne kadar adetleri pek az da olsa bu geri kıyafetin tamamen kaldırılması için belediye meclisinin buna ilk toplantıda bir karar vermesi bu işi daha uzatmaması gerekir.

Bu dönemde çarşaf ve peçe yasağının en ateşli savunucularından biri de Cemal Rıza Çınar'dır. Halk Gazetesi'nde yazılar yaşıyan ve Trabzon CHP Örgütünde uzun yıllar kâtiplik yapan Çınar, bir an önce çarşafın yasaklanmasını istiyordu. Bu konuda uzun yazılar kaleme alan Çınar, bunlardan birinde şu tespitleri yapmıştır (Halk Gazetesi, 12 İkinciteşrin 1935).

Çarşafı mutlaka atacağız. Sosyemizin sosyal acunda yüzünü kızartan bu kötü ananeye mutlaka veda edeceğiz. Türk kadınlığı Atatürk devriminde bütün sosyal haklarını tamamıyla almıştır. Bugün Kamutayda Türk kadınlığını temsil eden sayın bayanlarımızın temsil etmekte oldukları kütleyi de bir ferdi dışta kalmamak şartıyla behemal sosyal kıyafetle görmek istiyoruz. Peçeyi kolaylıkla atan Trabzon bayanları neden manto giymesinler? Kabul etmek lazım gelir ki, Türk kadınlığını bu geri yaşayışından kurtarıırken en evvel atmaya muvaffak olduğu peçe, çarşaftan daha mühimdi. Yüzünü yüz yıllarca tabiata ve sosyeteye kapayan Türk kadınlığı bugün en mühim telakki ettiği peçeyi her tarafta kolaylıkla atmıştır. Çarşaf, peçenin yanında daha geniş bir kolaylıkla fırlatılıp atılacak bir saltanat belge ve belası olduğuna göre bu değerli iradenin çarşaf üzerinde sayıklamasına tahammül edemiyoruz.

Fakat meseleyi gündeme getiren Trabzon'da bulunan Erginler Yurdu Kurumu idi. Yerel basına yansıyan bilgilere göre Trabzon Erginler Yurdu, Trabzon Belediye Meclisine müracaat ederek yurdun her tarafında olduğu gibi Trabzon'da peçe ve çarşafın kaldırılmasına karar verilmesini istemiştir (Halk Gazetesi, 11 Şubat 1935). Bu başvurunun ardından Trabzon Belediyesi, söz konusu talebi görüşmek üzere konuyu meclis gündemine taşımıştır. Mecliste yapılan görüşmelerde, Erginler Yurdu'nun başvurusu incelenmiştir. Belediye meclisi başvurunun müzakeresini kabul etmiş, yapılan görüşmeler neticesinde teklifin idare encümenine

havale edilmesine karar verilmiştir (Halk Gazetesi, 14 Şubat 1935). Söz konusu teklifin kabul edildiği oturumda yaşananlar, basına şu şekilde yansımıştır (Halk Gazetesi, 14 Şubat 1935).

Belediye Meclisi o akşam ilk celsede belediye zabıta talimatnamesinin müzakeratında bulunmuş ve ikinci celsede reis; peçe ve çarşafın kaldırılması hakkında gençlerin bir teklifi olduğunu söyleyerek gençlere bu husustaki düşüncelerinden ve ileri atılışlarından dolayı tebrik ve teşekkürlerini bildirmiş ve teklifin müzakeresini meclise arz etmiştir. Meclis, teklifin müzakeresini kabul etmiş ve orada hazır bulunan kalabalık gençler tarafından şiddetle alkışlanmıştır. Yapılan müzakerede teklifin idare encümenince tetkik edildikten sonra Perşembe günü öğleden sonra toplanılarak kati karar verilmek üzere toplantıya nihayet vermişlerdir.

Böylece Trabzon Belediyesi, bu konuda zaman kazanmak için ilk hamlesini yapmıştır. Fakat bu hamle Belediye Meclisinde yasağı destekleyen bazı üyeler tarafından açıkça eleştirilmiştir. Mesela 15 Mayıs 1935 günü yapılan toplantıda Sakibe Hanağası ve Burhan Oğuzlu tarafından çarşaf meselesi hakkında daha önceki bir toplantıda verilen tavrın sonucu sorulmuştur. Başkan bu tavrın idare encümenine havale olduğunu ve buradan bir sonucun meclise henüz gelmediğini söylemiştir. Bunun üzerine Burhan Bey, encümenin herhangi bir mesele hakkındaki görüşünü bir hafta içinde meclise sunması gerektiğini belirterek bu işin neden ihmal edildiğini sormuştur. Encümen üyeleri ise teklif hakkındaki çalışmalarının devam ettiğini belirtmiştir (TBZ, 15 Mayıs 1935). Böylece bir sonraki oturumda karar altına alınacağı ifade edilen başvurunun sonucu, yaklaşık 2 ay sonraki meclis oturumuna bırakılmıştır. Bu durum yerel basın eleştiri konusu yapılmış, yurdun dört bir köşesinde belediye meclisleri kafes, peçe ve çarşafı kaldırırken Trabzon Belediye Meclisi'nde böyle bir konuda çoğunluk sağlanamadığından karar alınmaması, hayal kırıklığı yaratmıştır (Halk Gazetesi, 18 Şubat 1935). Erginler Yurdu'nun başvurusunu Nisan ayına erteleyen Trabzon Belediyesi, Nisan ayına geldiğinde ise bütçe görüşmeleri başladığından ötürü, çarşaf ve peçe meselesini yine gündemine almamıştır. Belediyenin bu konuda "ipe un serdiğini" düşünen Erginler Yurdu yetkilileri ise daha önce belediyeye verdikleri dilekçenin bir benzerini bu sefer Vilayet makamına vermeyi uygun görmüşlerdir (Halk Gazetesi, 18 Nisan 1935).

Anlaşıldığı kadarıyla Trabzon Belediyesi çarşaf ve peçe konusunda karar alma cesareti göstermiyordu. Hatta belediye yetkililerinin kendilerine başvuru yapan Erginler Yurdu ve gençler için bazı yakıştırmalar yaptığı iddiası gündeme gelmiştir. Konuyla ilgili bir haberde "Bir sene evvel çarşaf ve peçe yasağının Trabzon'da da yapılması dileğiyle belediyeye başvuran gençler, karşılarında bu işler çoluk çocuk işi değildir diyecek mantalitede insanlar gördüler. Demek oluyor ki Trabzon'da hala baş değil de yaş, düşünce değil de sakal bıyık iş görebiliyor" ifadeleri kullanılmıştır (Yeniyoğ Gazetesi, 22 Şubat 1936). Trabzon Belediyesi, çarşaf ve peçe yasağı konusunu gündemine almakta gecikirken bir ilçe belediyesi olan Akçaabat Belediyesi daha cesaretli davranmıştır. Bu durum karşısında yerel basın Trabzon Belediyesi'ni şu şekilde eleştirmiştir (Halk Gazetesi, 25 İkinci Teşrin 1935). "Bizim belediyemizin çarşaf işine bir karar vermek hususunda hala tereddüt içinde bulunması şaşılacak işlerdendir. Meclis buna karar vermek hususunda acaba ne bekliyor?". Akçaabat Belediyesi'nin çarşaf ve peçeyi yasaklayan kararının bir benzerini de Maçka Belediyesi almıştır. Konuyla ilgili bir haberde Maçka Belediyesi'nin çarşaf ve peçeyi yasakladığı ve bu yasağı uygulamak için 3 aylık bir müddet koyduğu ifade edilmiştir. Buna ilave olarak köylü kadınların başlarında bulunan ve çarşaf vazifesi gören peştamalların da yasaklanmasına karar verilmiştir (Halk Gazetesi, 12 Birinci Kanun 1935).

Trabzon Belediye Meclisi'nin çarşaf ve peçe konusundaki kararsızlığını gideren gelişme Üçüncü Umum Müfettişliğin kurulmasıdır. Bu gelişmeyi doğuran olay ise 1935 yılında Başbakan İsmet İnönü'nün meşhur doğu seyahatidir. 1935 yılının Haziran ayı sonunda başlayan ve yaklaşık 1,5 ay süren doğu gezisinde (Cumhuriyet Gazetesi, 29 Haziran 1935) özellikle doğu vilayetlerinin ekonomik ve sosyal durumunu yakından görme fırsatı bulan Başbakan İnönü, bu değerlendirmelerini bir rapor haline getirmiştir. Raporunda doğu vilayetlerinin kalkınması için bazı öneriler getiren İnönü'ye göre, Erzurum merkez olmak ve Birinci Umum Müfettişliğe dâhil vilayetler müstesna olmak üzere bir Umum Müfettişlik Mıntıkası daha meydana getirilmesi gerekiyordu (Bulut, 2012: 103). İnönü'nün tavsiyesi ile teşkil olan Üçüncü Umum Müfettişlik Mıntıkası, Erzurum, Kars, Gümüşhane, Çoruh, Erzincan, Trabzon ve Ağrı vilayetlerinden oluşuyordu (T.C. Resmi Gazete, 11 Eylül 1935). 25 Haziran 1927 tarih ve 1164 sayılı kanunun birinci maddesi mucibince 23 Ağustos 1935 tarihinde kurulan (Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.18.1.2/ Yer No: 57.70.15). Üçüncü Umumi Müfettişliğe, Erzurum Mebusu Tahsin Uzer atanmıştır (T.C. Resmi Gazete, 11 Eylül 1935).

Tahsin Uzer'in Üçüncü Umum Müfettiş olarak atanmasının ardından daha önce çarşaf ve peçe yasağı meselesini erteleyen Trabzon Belediyesi, bir anda bu konuyu tekrar gündemine almak durumunda kalmıştır. Neticede 1936 yılı Şubat ayı başında yani Erginler Yurdu'nun başvurusundan tam 1 yıl sonra konuyu tekrar ele alan Trabzon Belediye Meclisi çarşaf ve peçenin belediye sınırları dâhilinde giyilmesini yasaklamıştır. Yasağın uygulamaya konulduğu oturumda Başkan Kadri Mesut Bey, medeni ve ictimai zaruretlerden olan çarşaf ve peçenin ortadan kaldırılarak bunun tembihnameye alınmasını ve bu konuda vatandaşa bir ay mühlet

verilmesini istemiştir. M.Muammer Bey ise çarşaf yerine manto tedarik edilebilmesi için teklif olunan müddetin az olduğunu bunun için halka en az 3-4 ay mühlet verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Osman Memiş Bey ise meclisin bu konuda karar vermeye yetkisi olup olmadığını sorgulamıştır. Başkan ise bu işin mecliste daha önceden de tetkik olunduğunu ve başka belediyelerin daha evvel bu mesele hakkında kararlar verdiklerini söyleyerek bu durumu açıklamıştır. Mesut Keleş ise daha önce Trabzon umumi meclisinin peçeleri yasaklayan bir karar verdiğini, çarşaf işinin belediyece kaldırılmasının talep edilmesinin sebebini sormuştur. Başkan Kadri Mesut Bey bu soruya cevap olarak da o kararın evvelce umumi meclis tarafından alındığını, bu işin ise yeni bir şey ve medeni bir icap olduğunu belirtmiştir. Başkana göre bu meseleye her yerde belediyeler karar vermektedir. Osman Memiş ise umumi meclisinin kararlarının bütün vilayete şamil olduğunu, işin yalnız şehir merkezine münhasır olmaması ve kazalarda da uygulanabilmesi için çarşaf konusunda da aynı meclisin bir karar almasını talep etmiştir. Bunun üzerine Başkan, Osman Memiş'in haklı olduğunu, ancak bir kere kendilerinin karar verdikten sonra konuyu vilayete bildirerek il genel meclisinin de benzer bir karar çıkarmasını istemeleri gerektiğini söylemiştir.

Meclisin bu konuda yetkili olup olmadığı konusundaki tereddütler içinde Belediye Kanunu'nun ilk maddesi okundu. Buna göre belediye halkın müşterek, medeni ve sıhhi işlerini temine mükellef idi. Bunun üzerine Belediye Kanunu'nun birinci maddesinin verdiği yetkiye göre kadınların çarşafı atarak medeni kisveyi giymeleri belediye zabıta talimatnamesine bir madde eklenerek peçe ve çarşafın belediye yasakları arasına konulması ve iktisadi sebeplere mebni bu işin temini için de ilan tarihinden itibaren üç ay müddet verilmesi kararlaştırıldı (TBZ, 4 Şubat 1936). Söz konusu yasa, kamuoyuna şu şekilde duyurulmuştur: (Yeni Yol Gazetesi, 29 Nisan 1936).

Belediye Riyasetinden

Evvelce ilan edildiği üzere çarşaf yasağının Mayısın 4'ncü Pazartesi gününden itibaren tatbik olunacağından bu günden itibaren bayanların çarşafı sokağa çıkmamaları ve aksi harekette bulunacakların polis ve belediye zabıtası tarafından men olunarak haklarında kanuni muamele yapılacağı önemle ilan olunur.

Yukarıda da zikredildiği üzere çarşafın çıkarılması konusunda belediye meclisi, kadınlara üç aylık süre vermiş; sürenin 4 Mayıs 1936 tarihinde dolacağı gazeteler yoluyla ilan edilmişti. Aynı yılın sonunda okunan belediye mesai raporuna göre, esasen çarşaf ve peçe çoktan atılmış ve medeni kisveyi almış olan Trabzon kadınlarının meclisin bu kararına ve ulusal inkılabı karşı gösterdiği samimi hüsn-i kabul, memnuniyet ve iftihara şayan müspet neticeler vermişti (Trabzon Belediyesi Meclis Zabıtları, 1936).

Trabzon basını belediyenin almış olduğu çarşaf kararını desteklerken diğer yandan bu meselede oldukça geç kalındığı ifade ediliyordu. Mesela konuyla ilgili kaleme alınan bir yazıda, çarşaf yasağının Trabzon'un sosyal hayatına yeni bir soluk getireceği ve aradan kısa çok kısa bir müddet geçtikten sonra çarşafın şimdiye kadar nasıl giyildiğine şaşılacağı belirtilmiştir. Aynı yazıda 1926 yılında peçe yasağını çıkaran, peçeyi kaldıran Trabzon'un çarşaf yasağı için on uzun yıl neden beklediği sorulmuştur (Yeni Yol Gazetesi, 28 Mart 1936).

Çarşaf ve peçe yasağına büyük destek veren dönemin yerel basını halkı bu yasalara uymaya davet etmiş, gazetelerde sık sık bu konuda özendirici yazılar kaleme alınmıştır. Hatta bayanları etkilemek için şiir dahi yayınlanmıştır. Hayriye Ural tarafından kaleme alınan "*Çarşafı Atalım*" başlıklı şiir şu şekildeydi (Halk Gazetesi, 16 Mart 1936).

Trabzon Bayanları çarşafı atalım
Hürriyete, güneşe hayata kavuşalım

Dünle bir ilişkisi yoktur bu işin asla
Köhne akidelere bağlanmayalım hala

Giymemek için şapka uğraşanlar çok oldu
Sonra aynı insanlar fesi de gülünç buldu

Çarşaf da gitmelidir fesin gittiği yola
Daha ne duruyorsun yeter bu kadar mola...

Atalım çarşafı maskeden kurtulalım
Temiz özlerimizle hakikati bulalım

Birkaç sene evvel da harf inkılabı oldu
Ve Millet Mektepleri hep kadınlarla doldu

Bu büyük inkılabı benimseyerek çoştuk
Türkçeyi bir an evvel öğrenmek için koştuk

Kurtulunca oh dedik o çetin Elifbe den
Dedik senelerce biz buna bağlandık neden?

Az bir zaman içinde öz Türkçemizi bulduk
Karışık ve lügatlı Arapça'dan kurtulduk

Gördük ki her yenilik eskiyi aratmıyor
Niçin bayanlarımız çarşafı atmıyor

Boş köhne fikriyatlar karışırken maziye
Biz neden sıkı sıkı sarıldık bu örtüye

Kamutay kürsüsünde yükselen Türk kadını
Çoktan atmış olmalı köhen ihtiyadını

İnkılap ki binlerce haklarımızı verd,
Bu devirde kadın yükseldikçe yükseldi

O köleydi esirde Cumhuriyetten evvel
Haklarını bahşetti ona mukaddes bir el

Türk kadını durmadan yolunda ilerliyor
Yalnız evde oturmak değil vazifem diyor

Gösterdi kendisini kadın yükseldi kat kat
Çalışmak sayesinde oldu doktor avukat

Anladılar erkekten yoktur zekaca farkı
Garplılar işte ancak tanımışlardı şarkı

İnkılap yıllarında sanki bizler ne yaptık
Kafesler arkasında yabancı gibi baktık

Kurtuluş Savaşında savaştı Türk kadını
Kendi eliyle yazdı tarihlere adını

Silahı omuzunda erzak mermi taşıdı
Savaş alanlarında Mehmede yoldaşdı

Siperlerde Mehmedin yarasını saran o
Siperdeki boş yeri doldurmaya varan o

Var mı dünyada bilmem Türkler gibi bir millet
Az bir zamanda kurdu yeni bir medeniyet

Bu milletin kalmasın noksan hiçbir tarafı
Atalım göze batan o karanlık çarşafı

Duydum ki Türk kadını onu atmış her yerde
Bizim de karartmasın yüzümüzü bu perde

Çarşaf yasağının ilanının ardından halk arasında manto almak isteyip gücü yetmeyenler için de bir formül düşünülmüştür. Bu kapsamda Kızılay yararına yapılan bir organizasyonda sinema gösterisinden elde edilen hasılat ile hali vakti yerinde olmayan, yoksul kadınlara manto temin edilmesi sağlanmıştır (Yeni Yol Gazetesi, 28 Mart 1936).

Trabzon'da çarşaf ve peçenin yasaklanmasının ardından bunu ısrarla giymeye devam edenlerin olduğu gözlenmiştir. Trabzon sokaklarında çarşaf ve peçe takan kadınların varlığını sürdürmesi, Trabzon Belediyesi'nin de dikkatini çekmiş olacak ki yasağın başladığı günün yaklaşmasına az bir süre kala, yasağı umursamayan kadınlara son bir uyarı yapılmıştır. Söz konusu uyarı metninde şu ifadeler yer verilmiştir (Yeni Yol Gazetesi, 29 Nisan 1936).

Çarşaf Yasağı Hakkında Belediye Riyasetinden

Evvelce ilan edildiği üzere çarşaf yasağı Mayısın 4'ncü Pazartesi gününden itibaren tatbik olunacağından bu günden itibaren bayanların çarşaf sokağa çıkmamaları ve aksi harekette bulunacakların polis ve belediye zabıtası tarafından men olunarak haklarında kanuni muamele yapılacağı önemle duyurulur.

2.1. Çarşaf ve Peçe Yasağının Uygulanması ve Oluşan Tepkiler

Trabzon Belediyesi tarafından çarşaf ve peçe yasağının uygulamaya konulduğu gün 4 Mayıs 1936'dır. Artık bu tarihten sonra yasağa aykırı bir şekilde sokağa çıkan kadınlar cezalandırılacaklardı. Yasağın uygulamaya koyulduğu ilk anda yasak aleyhine gelişen bir durum olmadığı gözlemlenmiştir. Fakat ilerleyen günlerde durumun hiç de öyle olmadığı anlaşılmıştır. Zira basına yansıyan haberlere göre, Trabzon'da çarşaf takan ve peçe kullanan kadınlar gündüzleri sokağa çıkmıyorlardı. Konuyu sütunlarına taşıyan Hayrettin Ziya Taluy, şu çarpıcı tespitleri yapmıştır (Yeni Yol Gazetesi, 14 İkinci Teşrin 1936)

Çarşaf Atıldıktan Sonra

Çarşaf atıldıktan sonra bazı kadınlarımız gündüzleri sokağa çıkmıyorlarmış! Bu sözü duyunca inanmamış, inanmamıştım. Fakat geceleri yaptığım gezintilerde gurup gurup gidip gelen kadınları görünce işittiğim doğruluğuna kanaat getirmek mecburiyetinde kaldım.

Çarşıda gidiyorduk. Havada ne yağmur var, ne de güneş. Lakin kadınlar şemsiyedir. Karşından gelen bir bayan, ne güneşe ne de yağmura benzemediğimiz halde şemsiyesini bize karşı tutarak yüzünü kapatıyor. Olur, adettir diyelim. Hayır! Kadın hemen oradaki bir mağazaya girdi ve girerken şemsiyesini kapadı. Tezgâhtar genç ve yakışıklı bir delikanlı, arkadaşşıma gayrı ihtiyatı Şu tezgâhtar erkek değil mi dedim. Evet. Ecdadım çarşaf giymezdi. Kadınlarımız çarşafı Fatih, İstanbul'u aldığı tarihten sonra giymeğe başladı. Çarşaf, Bizanslı kadınların örtüsü idi. peçe onların yüzünü kapardı. Sahil halkı münevverdir. Bu münevver halk, şu satırları okurken elbette benim gibi düşünüyor. Öyleyse bu gülünç vaziyete niçin tahammül ediyor. Benden yüzünü saklattığı sayın çocuklarını niçin delikanlı tezgâhtara gösterirken bu işin gayrı tabiliğine şaşmıyor.

Görünüşe bakılırsa Trabzon'da bazı kadınlar, çarşaf ve peçe yasağına takılmamak için artık geceleri sokağa çıkmayı tercih ediyorlardı. Bu vaziyet 1937 yılında kaleme alınan bir rapora da yansımıştır. Dönemin Trabzon Jandarma Alay Komutanı Tahir Baykal'ın Trabzon ile ilgili yazdığı "*Bir Jandarma Subayı'nın Gözüyle 1937 Yılında Trabzon*" adlı eserde kadınların giyim kuşam meselesine de değinilmiştir. Çarşaf ve peçe yasağının ardından Trabzon kadınlarının vaziyeti hakkında şu bilgiler verilmiştir: (Baykal, 1937: 60-61).

Şehirlerde münevver kadınlar manto ve tayyör giymekte iseler de orta tabakaya ve köylüye mensup kadınlar şemsiyeyi peçe yerine bir tesettür vasıtası gibi kullanmaktadırlar. Çarşaf ve peçe men edildiği günden beri montoya ve şapka giymek için evinden hiç çıkmayan bir çok safdil ve müteassıp kadınlar vardır. Eski kadın kisvesi uzun ve üç etekli entari idi. Sırtlarına kısa cepken giyerlerdi. Şimdi bu kisveye hiç tesadüf olunmamaktadır.

Tahir Baykal'ın da ifade ettiği gibi bazı kadınlar da peçe ve çarşaf takmadığı halde yüzlerini göstermemek için şemsiye kullanıyordu. Bu meseleye temas eden eski Trabzon Valilerinden Ebu Bekir Hazım Tepeyan, 1930'larda Trabzon'da yaşanan hadiseleri şu şekilde değerlendirmiştir (Tepeyan, 2009: 233).

Son yıllarda örtünmenin bütün Türkiye'den kalktığı sırada, Trabzon hanımlarının peçelerini korumaya çalıştıkları ve valiliğin asayişini korumak amacıyla, yani suçluların (adi suç işleyen erkeklerin) yüzlerini peçe ile örtmeleri olasılığına yer bırakmamak için peçeleri polis aracılığıyla kaldırmaya gerek gördüğünü gazetelerde okudum. Peçeleri açtırılan hanımların şemsiye ile örtünmeye çalışmakta olduklarını da işittim. Vali beyin kadınların şemsiye kullanmalarına engel olmak için nasıl bir bahane bulduğunu bilmiyorum.

Trabzon'da, kadınların kullandıkları şemsiyelerin yasaklandığına dair bir kayda rastlamadık. Ancak Trabzon'un komşusu olan Rize'de böyle bir adım atılmıştır. Nitekim 26 Şubat 1935'te toplanan Rize Belediye

Meclisi, peçe ile birlikte yağmursuz ve güneşsiz havalarda yüzü saklamak için kadınların başlarında taşıdıkları şemsiyelerin kullanılmasını belediye yasakları arasına koymuştur (Çoruh Vilayet Gazetesi, 28 Şubat 1935).

Gece dışarı çıkma ve şemsiye kullanma gibi yöntemler dışında bazı kadınların yasağa rağmen çarşaf giyerek dışarı çıktıkları görülmüştür. Bunlar çarşaf ve peçe konusunda ısrarcı olunca polis ekipleri tarafından kendilerine ceza yazılmıştır. Bazen polisler ile bazı kadınlar arasında istenmeyen olayların meydana geldiği de anlaşılmıştır. Nitekim Erzurum'da da benzer uygulamaya gidilmesi yolunda belediye meclisinde görüşmeler yapılırken, Trabzon örneğini veren Hadi Bey, Trabzon'da polislerin bazı uygulamalarının sıkıntıya neden olduğu yönünde duyumlar aldığını ifade etmiştir (Erzurum Gazetesi, 14 Mayıs 1936) Öte yandan, Trabzon Belediyesi'nin 1937 yılı mesai raporundaki şu ifadeler, bu konuda bazı sıkıntılar yaşandığını açıkça ortaya koymaktadır (TBZ, 11 Kasım 1937).

Şehir dâhilinde çarşaf giymekten suçlu bazı kadınların hafif para cezalarıyla cezalandırılmasına karar verilmiş ise de, bu kadınların hüviyetlerini bildirdikleri mahallerde bulunmadıkları yapılan tahkikatta anlaşıldığından tahsiline imkân bulunmayan bu cezaların tahakkuktan düşürülmesine karar verildi.

Trabzon Belediyesi Meclis Zabıtlarında verilen bilgiye göre şehir içinde bazı kadınlar çarşaf giydikleri veya peçe taktıkları için haklarında kovuşturma yapılmış ve bu kadınlar para cezasına çarptırılmışlardı. Anlaşıldığı kadarıyla Trabzon Belediyesi'nin aldığı karara rağmen Trabzonlu bazı kadınlar çarşaf ve peçe kullanmaya devam ediyordu. Hatta bazıları ise yasak nedeniyle polis tarafından yakalanmamak için sadece geceleri dışarı çıkıyorlardı.

Neticede Trabzon Belediyesi'nin aldığı çarşaf ve peçe yasağı aslında tam olarak hiçbir zaman tatbik edilememiş, kadınların bir kısmı eski alışkanlıklarına sürdürmeye devam etmiştir. Bu durumun yani yasağın uygulanmadığının, Trabzon kadınlarının halen daha çarşaf ve peçeyi kullanmaya devam ettiğinin an açık ispatı söz konusu yasağın alındığı tarihten 7 sene sonra neşredilen bir gazete haberidir. Söz konusu haberde şu ifadeler yer verilmiştir: "1936 senesinde Belediye Meclisi'nin verdiği bir kararla kullanılması yasak edilen çarşaf ve peçenin son zamanlarda bazı yaşlı kadınlarla hariçten gelenler tarafından kullanıldığı görülmektedir" (Halk Gazetesi, 17 Birinci Kanun 1943). Gazete haberinden de anlaşıldığı üzere Trabzon'da çarşaf ve peçe giymeye devam ediliyordu.

3. SONUÇ

Cumhuriyetin ilk yıllarında siyasetten, sanata, kültürel hayattan sosyal yaşama kadar bir çok alanda yenilikler yapılmıştır. Bu yenilikler arasında giyim kuşamla ilgili düzenlemeler de bulunmaktadır. Fakat bu konuda atılan adımlar daha çok erkek kıyafeti ile ilgili olmuş, kadınların giyimi konusunda herhangi bir yasa çıkarılmamıştır. Fakat 1930'ların ortalarında bu konu ile ilgili bazı fikirler ortaya atılmıştır. Zira kadınlar arasında yaygın olarak çarşaf ve peçenin, yapılan yeniliklere ve dönemin ruhuna uymadığı konusunda bazı eleştiriler getirilmiştir. Söz konusu eleştirilerin dile getirildiği CHP Kongresinin ardından taşrada bulunan CHP'li belediyeler kadınların çarşaf ve peçe giyimi konusunda bazı kararlar alma gereğini duymuşlardır.

Anadolu'nun bir çok kentinde CHP'li Belediyeler kadınların çarşaf ve peçe takmasını yasaklamıştır. Bu yasakların gündeme geldiği şehirlerden biri de Trabzon'dur. Trabzon'da ilk anda bu durumu dile getiren Erginler Yurdu adlı bir gençlik teşkilatı olmuş fakat bu talep Trabzon Belediye Meclisi tarafından uzun süre gündeme getirilmemiştir. Belediyenin bu tutumu uzun süre devam etmiş ve herhangi karar alınamamıştır. Fakat tam da bu dönemde Üçüncü Umum Müfettişliğin kurulması ve Tahsin Uzer'in, geniş yetkilerle bölgeye gönderilmesi çarşaf ve peçe yasağı teklifini tekrar gündeme getirmiştir.

Ankara'nın desteğini arkasına alarak müfettişlik görevine başlayan Tahsin Uzer'in Trabzon'a gelişi Belediye Meclisi üzerinde gerekli etkiyi göstermiş olacak ki Uzer, daha şehre adımını atar atmaz bu mesele hakkında gerekli karar alınmıştır. Yasak kararının ardından durumu müsait olmayan kadınlara ücretsiz manto temin edilmesi hususunda bazı organizasyonlar tertip edilmiş ve manto dağıtım yapılmıştır.

Yasak kararının uygulamaya geçmesinin ardından ilk anda dikkat çeken bir gelişme yaşanmamıştır. Fakat ilerleyen günlerde çarşaf ve peçe yasağından rahatsız olan bazı kadınların peçe yerine şemsiye kullanmaya başladığı görülmüştür. Ardından bazıları da yasağa uymamaya başlayınca bu sefer kendilerine para cezası verilmiştir. Para cezası almak istemeyen kimi kadınlar gündüzleri dışarı çıkmamayı tercih etmişlerdir.

Sonuç olarak kadınların giyimi konusunda merkezi hükümetin dahi karar almadığı bir süreçte yerelde başlayan bu uygulama yasaklama, ceza ve korkutma temeli üzerine bina edildiğinden ötürü söz konusu yasak tam anlamıyla hayata geçirilememiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri ve Süreli Yayınlar

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.18.1.2/ Yer No: 57.70.15

Cumhuriyet Gazetesi, 29 Haziran 1935

Çoruh Vilayet Gazetesi, 28 Şubat 1935

Erzurum Gazetesi, 14 Mayıs 1936

Halk Gazetesi, 7 İkinci Teşrin 1935

Karagöz Gazetesi, 11 Kanun-ı Evvel 1926

T.C. Resmi Gazete, 11 Eylül 1935

Trabzon Belediyesi Meclis Zabıtları, 1936

Yeniyol Gazetesi, 22 Şubat 1936

Kaynak Eserler

Alaci, Beral (2016), “Atatürk Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi Kurultaylarında, Nizamnamelerinde Ve Programlarında Kadın Algısı”, CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 14, Sayı:3, ss. 216-235.

Arıg, Ayten Sezer (2006), “Türklerde Kıyafetin Kısa Tarihi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 64, ss.141-160.

Baykal, Tahir, (1937), “Bir Jandarma Subayının Gözünden 1937 Yılında Trabzon”, Basılmamış Rapor.

Bulut, Engin Çağdaş (2012), “Doğu Karadeniz İdari Tarihi”, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı, Trabzon.

Çapa, Mesut (1996), “Giyim Kuşamda Medeni Kıyafetlerin Benimsenmesi ve Trabzon Örneği,” *Toplumsal Tarih*, Cilt: V, Sayı: 30, Haziran 1996, ss.22-28.

Tepeyran, Ebubekir Hazım (2009), *Belgelerle Kurtuluş Savaşı*, İstanbul.